

G.

Q. II, 109.

Ans. I, 264. etc.

2457.

2. D. B. E. I.
RECTORE MAGNIFICENTISSIMO,
SERENISSIMO PRINCIPE,
GVILIELMO HENRICO
DVCE SAXONIAE, IVLIACI, CLIVIAE, MONTIVM,
ANGARIAE, GVESPHALIAEQVE, RELIQVA

DE
STATV SAXONIAE TEM
PORE AVGVSTI

A. O. R. MDCCVII. d. Decemb.

PVBLICE DISPVTABIT
SVB PRAESIDIO

M. FRID. GOTTHELF. GOTTERI

ALTENB.

RESPONDENS

GVILIELMVS CHRISTIANVS GEBHARDVS

VVILDVNGA VVALDECKVS

I E N A E

AERE MVLLERIANO.

RECTOR MAGNIFICENTISSIMO
SACR. PALATII S. PAULI
GUILIELMO HENRICO
DICE SACR. PALATII S. PAULI
ANGELINE GUILIELMOVI, MELLO
DE
STATV SAXONIAE TEN
PORE AVGVSTI
M. LUDV. GOTTLIBI GOTTEN
GUILIELMO GUILIELMOVI GOTTARDI
VIRIDV AVGVSTI
M. LUDV. GOTTLIBI GOTTEN
M. LUDV. GOTTLIBI GOTTEN

ILLVSTRISSIMO COMITI AC DOMINO

DOMINO

FRIDER. ANTONIO
VLRICO,

COMITI VVALDECCIAE, PYRMONTI ET
RAPPOLTSTEINI, DYNASTAE IN HO-
HENECK ET GEROLSECK &c.

PATRI PARIAE

PIO, FELICI, OPTIMO,

DOMINO MEO CLEMENTISSIMO.

ILLVSTRIS-SIME COMES,
DOMINE, ET PATER PATRIAE
CLEMENTISSIME,

Gnoscas, DOMINE
CLEMENTISSIME,
quod ego, qui minimus
sum inter eos, qui no-
men TVVM submis-
se colunt, TIBI adparere, huncque qua-
lemcunque laborem ad pedes TVOS
humillime ponere, ausus fuerim. In-
ter medios ciuium plausus & accla-
mationes votiuas, quibus ecclesia,
aula,

aula, forum, omnes denique pii cer-
 tatim quasi pietatis argumenta pro-
 dunt, CLEMENTIA TUA & mihi
 dabit, ut primitias has studiorum
 meorum, ceu indices voti mei animo
 submisso offeram. Immo fas erit, ut
 inter ciues gratulantes, adfulgente
 iterum Numinis gratia, nouo anno,
 ubi TE, Pater Patriae Clemen-
 tissime, cum Serenissima Tua Con-
 iuge, Proleque Augusta, saluum ad-
 huc videmus, non sim ultimus, quippe
 qui omni iure ad hoc deuinctus vi-
 deor. Magna enim semper fuit gratia,
 qua non solum Illustriss. TVVS GE-
 NITOR, gloriosae recordationis, sed
 etiam Clementia Tua parentem
 meum prosequi dignata est. Haec &
 mihi iniicit spem, ut nullus dubitem,
 quin Clementia Tua & me clementi
 a 2 oculo

GALLIENUS CHRISTIANUS GEMMARDVS
 25. Theol. Cul.

oculo adspectura sit. TV Numen
 mihi tutelare es; at Numina nihil,
 licet sit tenue, adspernantur, si modo
 profectum sit ex animo pietatis ple-
 no. Hac spe humillima fretus, ap-
 precor ex animo, vt DEVS O.
 M. Clementiam Tuam quam diu-
 tissime seruet, vt fulgentissimo Tuo
 lumine regionis Tuae orbem illu-
 stres, vt gaudeant omnes boni, flo-
 rente TE, tanquam celsissima Illu-
 strissimae domus Waldecciae arbore.
 Cuius sub umbra Ego dulcissimam
 quietem expecto, qui sum

CLEMENTIAE TVAE,

Subiectissimus & deuotissimus
 Seruus,

GVILIELM. CHRITIAN. GEBHARDVS,
 SS. Theol. Cult.

Q. D. B. V.

§. I.

QMnino felix regni status & florens duabus rebus maxime ceratur; quarum una, in perpetuo internarum partium ordine & concordia ponitur: cum certum sit, nullam rempublicam, nisi quae recta, ordinataque sit, quaeque nullo, neque Principis, neque parentium, neque ipsarum legum vitio laboret, aut fundamento suo consistere, aut enitescere, aut spem aliquam diuturnitatis attingere posse: altera est res apud exteris nationes, opinio, ut hae eius adspiciant actiones, laudent & admirentur, inque huius amicitia esse velint. Harum rerum amplitudinem & excellentiam superiori iam memoria consecuta esse nobis videtur Saxonia. Namque in iis, quae Regibus propria sunt, & in summis regnis praeclara putantur, suo se tempore AVGVSTVS ostendere poterat, ut non provincias, non ducatus habere, non Princeps, non Elector esse, sed Rex etiam visus fuerit.

§. II.

Non est autem animus, qui tempore, qui rerum gestarum noticia a multis aliis superamur, Augusti præclaros vitae astus, huiusque illustres decursus calamo prosequi. *Quemobrem* & hæc vitare volumus, & quæ satis hæcenus dicta sunt, transgredi: nihil enim tam superflue, tamque vacanter diceretur, quam huius Principis exponere vitam. Multi enim sunt, & fuerunt, qui de eodem, quem nos attingimus, Augusto tractantes, se potius ad domestica eius negotia retulerunt: inque his præstantissimos viros, longeque in historia principes occupatos fuisse,prehendimus. Nos autem, his licet impares, Saxonicae tunc temporis domus cum aliis Europae Regibus copulationes rerum, commercia, mutuaque horum studia pensitabimus. Idque Peiferi, Consil. Saxon. Epistolarum, publico nomine scriptarum, iamque sub prælo sudantium, inducti argumento: quæ lucem rebus Saxoniae allatae, & aliam ab hac dissertatione accepturae sunt.

§. III.

Exordium autem est caput, ab IMPERATORE, Romano Germanico, & ita adficiendum, ut perspici ab initio possit rerum consequentium excellentia. Summum vero id, ad quod sermo redit, positum est in I. G. Layrizii iudicio, (a) secundum quod tanta Augusti fuit auctoritas, ut tres potentissimi Caesares secretissima quæque consilia cum eo agitauerint resque suas

(a) Genealog. Palm-Wald. (b) Laurentius Peccenstein. Fam. Wittek.

§§ (5) 56

suas confociauerint. Maximilianus (b) enim II. fraternitatis nomen cum Augusto vsurpans, (c) eumque filio suo Rudolpho vt patrem venerandum ante oculos ponens; & Augustus vicissim beneuolentiam sibi, (d) Pragae cum Ferdinandi liberis liberaliter educato, nauatam, vt paternam glorians, quid fecerunt aliud scriptu dignum, nisi quod de summo vtriusque amore dicendi materiam nobis reliquerint? Innutritus nimirum in Caesaris manibus est. Vidit enim Saxonia duos potissimum Principes, qui educati sunt in gremiis Imperatorum. Namque & noster Augustus, & ante haec tempora Thimo Ditterici filius (e) in Caesaris Henrici IV. aula, omnes pene adolescentiae annos consumpsit, inque oculis Imperatoris fuit. Neque, quod ad Augustum attinet, dissentit C. S. Schurtz-fleischius, (f) Historicorum nostra aetate princeps, *Augustus, inquit, oculus Imperii dictus est, qui Ferdinando I. relictissime consuluit, & diuinis in rempublicam Germanicam meritis eluxit, ac reuera Saxoniae suae Augustus fuit: neque a Ferdinandi I. excessu refrigit amor; sed summa potius studia, atque officia mutua, inter Maximilianum II. Caesarem, & Augustum conseruata sunt, ac tanta inter illos familiaritas contracta, vt Maximilianus Augustum in fratris loco haberet, & Maximiliano vita functo, Rudolphus eum veneraretur vt patrem.*

A 3

§. IV.

(c) Sigismund. von Bircken Sächf. Helden-Saal. (e) Joh. Georg. Wilckii Sächf. Nepos. (e) Laur. Peccentstein. Fam. Wittek & Albin. Stambuch. (f) Vid, Dissert. de Friderico III.

Atque hoc idem Hubertus Languetus suis ad Augustum, aliosque viros, scriptis (g) probat epistolis. Namque tunc illi, quorum studia, vitaeque omnis in Imperatoris dignitate amplificanda versabatur, a commodis, Caesari ex Augusti amicitia prouenturis, adeo non recesserant, ut Langueti potius literas & fidem in suspicionem adducerent, timerentque, efficere suis epistolis Languetum velle, ut arcta inter Imperatorem, & Electorem amicitia, dirumperetur, & huius animus ab Imperatoris abstraheretur. Inde in epistola ad Iennitium de hisce calumniis deplorat, valdeque conqueritur, Caesareos id periniquo pati animo, & ponere aduersus se odia, in perniciem itura.

Itaque Augusti suasu in Germania & susceptae, & confectae saepe res sunt, nonnunquam etiam intermissae: erat enim, teste Thuano, arbiter imperii, erat Germaniae moderator, erat lumen & oculus regni. Neque etiam aliud ex decreto in comitiis Augustanis (h) MDLXVI, omnium consensu dato, ducere possumus. Quem in finem bis etiam gesit vicariatum Imperii, cum scilicet Ferdinandus, & Maximilianus rebus humanis eximerentur. (i)

Verum in tanta rerum multitudine consuetudo imitan-

(g) Epist. Languet. a Ludov. edit. p. 197. & 266. (h) Elias Reusnerus Geneal. Famil. Wittek. (i) Laur. Peccenstein. Fam. Wittek. Iff. Clauderi Stemma Saxonicum.

§§ (7) §§

imitanda epulantium est, qui in conuiuio opipare parato de omnibus aliquid decerpunt atque delibant, in domestico autem famem sitimque depulsare coguntur. Namque in breui dissertatione cuncta illorum consilia, usus, negotia commemorare, dementis esset; ex hisce vero Imperatoribus aliquod momentum addere, prudentioris est; eoque magis, quo Augustus tres fere Imperatores prospera fortuna emensus est, & ad gloriam suam longissimum aeuum peregit.

§. VII.

Valuisse autem Augustum auctoritate & gratia, apud Ferdinandum, vel hoc nobis persuadet: cum scilicet Imperator Viennae discedens, anno MDLVII. Pragam veniret, & ibi cum Augusto coniunctionem (k) regni Bohemici in posteros, omneque aeuum duraturam inire cogitaret: ab Electore in hoc proposito non confirmatus modo est; sed propius ad Saxonicae domus vtilitatem traductus; ita quidem, vt in foederis societatem Io. Fridericus, Io. Gvilielmus, & Io. Fridericus iunior adsumti fuerint. Quae deinceps copulatio animorumque coagmentatio sicut ex parte etiam ante Augustum inchoata; ita sequente tempore confirmata est.

§. VIII.

Et qui fuerit Imperatoris in Augustum animus, licet ex his suspicari. Neque enim putauit Ferdinandus haec tantum, quae quaerat Elector, benigna manu concedere; ideo, quod rogans saepe modestia sua, multo-

(k) Mulleri Annales, anno 1557.

§ (8) §

multoque silentio salute minus felix esse soleat. Itaque Caesar tanquam aliis non sit erepturus, neque quod haberent, inuisurus, si Augusto id daret, voluit, (l) si forte Io. Fridericus, (cui per Augustum erepta Gotha erat) & Anhaltinorum Principes proles mascula deficeret, vt Saxoniae Elector ad eorum terrarum possessionem perueniret. Exhaustire nobis videtur hunc fauorem, si exemplum ex antiqua Saxoniae historia adducamus aliud, vbi Ditmarus, Dietgrami filius, ob praesidium in oppugnatione Genuae, Henrico Saxoni, (m) deinceps Caesari praestitum huius beneficio ad patrias possessiones peruenit. Neque etiam incommode nominetur Dietericus II. sed ad Augustum redeundum.

§. IX.

Atque hunc adfectum, tanquam a parente ingenitum, multisque accessionibus auctum palam fecit Maximilianus II, & memor quidem officiorum, quae Augustus vbique demonstraret, ad omnia iterum paratissimus erat, & vel stomachatus in captiuum Io. Fridericum, vel suppallaturus Augusto, decernebat illi successionem, si forte Io. Gvillielmi filii sine liberis futuri sint. (n) Idem in re Hennebergica fecit, vt si fors tulerit, Augustus in haereditate primus sit, & vbique dignior haberetur. Addebat etiam Augustus industriam, diligentiam, quo prodesse Caesari, quo placere posset. Est enim anno MDLXV. habitus optimus amicus. Tunc scilicet

(l) Muller l. c. (m) Peccenst. l. c. (n) Jo. Sebast. Mulleri Annal. des Chur- und Fürstlichen Hauses Sachsen.

§§ (9) §

scilicet Caesari contentiones quasi perpetuae cum Turca in Hungaria erant, variaque fortuna bellum gerebatur: hic igitur Augustus praesto esse, hic Caesarem laborantem iuuare volebat: proinde duo millia instructissimorum militum, (o) & quidem voluntario moru misit, eorumque virtute cum aliis copulata, sine dubio effecit, vt Turcarum copiae magno detrimento adfectae fuerint.

§. X.

Nouum est hoc, & si vis, aliquanto robustius amicitiae argumentum, si non ex praesidii, non utilitatis, non munerum magnitudine amicitia laudetur; sic quidem, vt quo quisque maximum firmitatis, maximumque opum possideat, ita amicitiae habeat magis, huiusque adpetendum & laudandum esse amorem: & qui habeat minus virium, amicitia minor videatur. Sic auari, sic imprudentes, sic mulierculae amicitias metiuntur. O praeclaram igitur Maximiliani & Augusti amicitiam, quae non ex donationibus & auxiliis; sed mutuo vsu, menteque ipsa iudicatur. Ne vero eorsusque procedamus, & id, quod anno MDLXVI. fiebat, attingamus, quo Maximilian. II. Augusto Augustam Vindelicorum ad comitia Imperii venienti ipse cum multis Principibus obuiam procedebat, illud vt odorem amicitiae accipimus, quod Maximilianus Augustum in metropoli sua viferit, primum quidem anno MDLXIV, cum filio: deinde MDLXXV, quatuor filiis, duabus filia-

B

(o) Petr. Albini Stamb, der Sachsen. Sleid. Edit. Germ. Scad.

§§ (10) §§

filiabus, & Regis Hispaniae, Ducisque Sabaudiae legatis, gregibusque amicorum stipatus, ad Augustum accessit. Ibi autem, siue de mentis dulcissimo pabulo, & oblectationibus quaeratur animi, quae creari tam magnis hominibus solent, quaeque semper distinctae sunt ab iis, quae valent ad vulgum pascendum; siue de ratione iucunditatis, qua sensus, corpusque ipsum delinitur, aut haec oblectamenta honesta erant, aut nulla omnino: honesta autem fuisse, negare, hominum esset parum considerate loquentium. Augustus enim nihil eorum, quae ad hospitium magnificum adornandum, talemque hospitem prolixè tractandum necessaria videbantur, omittebat.

§. XI.

Non verò amicitiae tantum eorum sermonendam; sed commerciis etiam: proinde illud, quod MDLXVI inter Caesarem, pontificem Romanum, Electorem Palatinum, & Augustum gerebatur, principem locum occupat. Vnum enim est genus hominum aduersum infestumque nobis quod res nostra tristes, salutarisque prolapsus pascit, quique homines se offerentibus vndecunque rebus, parati compositique sunt, ad nostram, vel vi, vel machinationibus id fiat, euersionem: quorum fraus, nisi DEVS prohibuisset, facere potuissent, vt paternis ob religionem extrubati bonis tabesceremus, & de grauisima ingenuis hominibus seruitutis conditione tacitis conquestionibus quiriraremus. Namque si vnquam de animo pontificiorum erga protestantes; si vnquam de aduerso eorum voto fortunarum nostrarum iudicari potuit; si denique vnquam

§ (11) §

quam locus religionem amplificandi ipsis datus est, quo violentia & impetu res suas conficere possent, is profecto hic erat, hoc tempus erat. Tunc autem Imperator ad Comitata Augustana iam venit, acturus ibi de suppetiis contra Turcam, & deinceps etiam de religionis negotio: en! breui nuntius Pontificis praesto est, cui Commendono nomen erat. Quid autem ibi legatum fecisse credis, quid molitum, quibus mandatis missum esse putas? Dicit sane non potest, qua violentia, quo furore agere secundum Papae institutum debuisset. Prudentior tamen nuntius ipso impulsante domino fuit. Et quidem res caeteras in illis fluctibus concionum puramus hic esse subeundas, quod semper Papa pro bonis suis non sine impudentia contra reformatos stare, & non raro felix esse solet. In ea tamen expeditione, in qua contra Comitem Palatinum VIIvirum, Caluianorum quidem religioni addictum, agebat, initio omnia prospere gerebantur, euentus tamen restitit. Non vero tam hic, quam Augustus restitit, qui eum auctoritate sua produxit. Et legatus quidem Christophoro Würtembergico, & Wolfgango Boiario Biptino, infensis contra Palatinum animis, eloquentia comite, Caesarem eo perduxit, vt res Romana superior euaderet, dum habito super hac re consilio, quod Palatinus, tanquam reformatae religioni addictus, minimeque sub pace comprehensus religiosa sua doctrina in Imperio tolerandus non sit, conuocatis principibus, consentientibus plurimis, Palatino denunciatum est, vt Septemuiratu cederet. Ex aduerso Elector Saxoniae Augustus rebus quidem poscentibus suis, dirimere

B 2

acrem sententiam, dirimere consilia studebat. Hinc Caesari, hinc in alias partes distractis Principibus obiecit, magnum esse, & neutiquam negligendum opus, tanto principi adspargere dedecus, simulque Germaniam nouis implicare difficultatibus. Quae etiam intercessio tantum valuit, vt rebus infectis Commendonus de scena descenderit. (p)

§. XII.

Augustus, qui ob prudentiam inter Germaniae Principes fere Africanus erat, cum Caesare, reliquisque belli sociis rationes contraxit, tunc quidem, quando pax per Mauritium parata, suo labore pleniusque deinceps restauraretur, nostraeque omnium laetitia promulgaretur. (q) Quid in hac pace fuerit utilitatis, ex felici euentu aestimari potest. (r) Namque haec pax haud summa videretur, nisi illa concilium Tridentinum, quia repente praecidere non potuit, disuisset, nisi librum Interim antiquasset; (s) opera sunt magni animi, & hic vnus Principis quidem. Quae singula, si vacaret referre, facile ostenderemus, & sapientem tunc Augustum fuisse, & pium: scilicet, quia Turca magnam partem vastauerat Hungariae, extinxerat hominum, in angustiam adduxerat Caesarem Ferdinandum: Augustus nactus hoc tempus magis idoneum, quam vnquam antea, demonstrabat, Caesarem hac pace Germaniae Principes ad auxilia ferenda hortaturum, & contra denegatis pacis

(p) I. A. Thuanus lib. XXXIX. (q) Thuanus I. XVI.
 (r) Syluest. Kundmanni Chron. Saxon. (s) Balthaf.
 Menci Hist. narratio de VII. Elector.

§ (13) §

pacis conditionibus, tantam voluntatum mutationem
 ipsis allaturum, ut periculum esset, fore, ut ex Prin-
 cipum in religione discordia & pugna nouae tragoe-
 diae efficerentur. Mentione igitur & usurpatione
 tranquillitatis publicae pacis, concordiae, compositionis
 auctor extitit.

§. XIII.

Pontifex Romanus, Gregorius nomine, mutatio-
 nem in calendario adfectabat, Principibusque imperi-
 rabat: quippe qui, tanquam summus omnium rerum
 arbiter, temporum etiam rationem habere rebatur, &
 Principes, quae optima tempora metiendi ratio esset,
 docebat. Sed quia multum tunc inter mathematicos
 viros agitata res est, omittamus iam hanc quaestionem,
 an Principes sufficientibus rationibus instructi, volun-
 tatem Papae defugerint? Sit igitur nostri studii caput
 narratio, quo nempe animo Caesar Gregorii consilia
 exaudiuerit. Ostendebat autem Imperator, se hoc ad
 Electores delaturum esse negotium: quod etiam fecit,
 & inprimis rem cum Saxoniae Electore communicauit.
 At enim hic Romani Pontificis mentem cognoscens,
 non putabat, hisce mandatis esse obsecundandum. Illas
 Papae literas non domini, sed auctoritatem iniuste ca-
 pesserit esse, aiebat. Videlicet, quod hoc Caesari
 Romano-Germanico turpe esset, atque indignum, &
 summa eius dignitas macula quasi notaretur, qui dare
 leges, non a Pontifice acceptas exequi deberet. Ad-
 debat Augustus incommoda, quae ex hac calendarii
 mutatione extitura essent, qua de re lege M. C. Lun-
 dorpü continuat. Sleidani l. XXIX. anno 1517

Philippus II. HISPANIAE Rex, sine dubitatione multa cum Augusto negotia habuit, quae tamen ad nostram omnia notitiam haud peruenerunt. In his autem forsan primo nominandum id est, ubi difficultatibus belli per Belgium crudeliter fauientibus, Rex pressus & confectus paene vndiquaque vel praesidia belli, vel consilia depromsit. Atque illud quidem elucet ex Epistola Peiferi CVIII. ad Carolum Arragonium ab Augusto data, in qua Augustus consiliis Regi adest optimis, quibus inprimis rationibus bellum sepelire tranquillitatumque Belgium habere possit; idque benignitate & gratia erga subiectos ciues fieri posse, docet, si nimirum inquisitionis Hispanicae legem scisceret, neque amplius antiqua religionis iura & exempla rumperet, & de religione nullas leges proponeret. Namque sine vilo errore diiudicare possumus, Philippum in tutelam harum terrarum Augustum aduocasse: neque dubium est, quin Elector ad id enixe operam nauauerit; sed religio in censum venit. Namque religionem, quae tunc ex vndique diffusis tenebris tanquam lux adfulgebat, promouere omni studio cogitabat. Hinc eius auxilia adhortationes ad clementiam sunt, pacis tutissimum instrumentum, exilium inquisitionis. Fauebat quidem Elector Philippi partibus, nec tamen Belgarum vtilitates omittendae erant. Ita praeclarum huius nationis, & Saxonicae Domus accepimus vinculum, quod erat Gvilielmi Vranii Ducis cum Mauricii, Augusti fratris filia coniugium. Haec enim copulatio ad eum pertinet splendorem

§ (13) §

lorem & libertatem, qua Belgae hodie fruuntur, caputque ante alios populos extollunt. Namque haec lege non infulse dixerim, Belgas suam felicitatem sanguini debere Saxonico, dum ex hoc matrimonio fortissimus Mauricius, incomparabilis Belgicae libertatis adferor & auctor natus est, qui potentiam Burgundicam in Batavia per parentem oppugnatam, variis modis euertere laboravit, & belli reliquias fratri Friderico Henrico conficiendas tradidit.

§. XV.

Animaduertimus saepe regnum GALLIAE, alias florentissimum, amicitiam quaerere Germanorum, & cum belli difficultatibus laborat, in subsidium vocare Germanicam virtutem, inuisam caeteroquin ipsis, nimisque abhorrentem a delicato viuendi vsu & inconstantibus, sed suo damno sentire, quam nostra ipsis virtus necessaria sit: quod eo magis valet, quo longius ad maiores nostros recedamus, quia nos varium illud & ingenii, & vestimentorum hominum exterorum imitantes, subinde istud occidimus, quod peperit immortalitatis gloriam, & ex quo deducuntur reliqua fortitudinis monumenta. Sed haec videntur a re nostra remotiora. Vitis igitur Galliae Regum & factis exponenda sunt, quae praemissimus. Veniant itaque ostentatores suae gentis, & florentissimi regni, & iam vel ipsi iudicent, quid in regimine Francisci II. Caroli IX. & Henrici III. laudandum sit. Nec vero nos in illum regni Gallici zurnnosum, infelicem & miserum statum insultabimus, aut etiam vehementius volitabimus. Non enim Franciae bella, non fortitudo, non fata, non vitia enumeranda sunt

sunt; non Germaniae constantia, non dignitas; non denique Saxonia ipsa laudanda; sed negotia Saxoniae, quae cum Galliae regno habuit, exponenda sunt. Officium autem, quod Regi Galliae Augustus praestitit, primum continet in se ad pacem optimis rationibus in-eundam adhortationem, & deinceps gratulationem de matrimonio cum Elisabetha, Imperatoris filia, in-eundo. Sed antequam ad id amicitiae monumentum adferendum esse tempus, quod huic negotio datum est. Celebrabantur tunc solennia nuptiarum Io. Casimiri, Comitis Palatii, & Electoris Friderici filii cum Augusti VII viri prole, Elisabetha, cum de Galliae salute Principes cogitarent. Est autem quoddam, idque semper inter bonos valet, quod decet in nuptiis, quodque cogitatione magis a conuiuio debet quam re, separari. Vt enim potus abesse a cibis non debet; sic epula bonorum coniuncta cum pietate sunt, & iuuandi alios decreto. Haec ita facta esse a principibus, tunc Heidelbergae congregatis, inter quos Augustus multis nominibus primus erat, possumus existimare ex deliberatione legationis in Galliam mittendae. Hic vero, bone DEVS! qua concordia, quo studio, quo consilio in Galliae dignitatem atque salutem consentiunt Principes! Quid vota commemoremus? pari studio armatos esse legatos videmus; quos cum dominorum consensus convocasset, videntur sua sponte in salutem regni Francici, reformataeque religioni addictos esse conuersos. Operae sane pretium est, euoluere Libr. XLVII. I. A. Thuani, qui sua eloquentia cum veritatis studio co-

copu-

pulata, rem egregie commendat. Habebat hoc omnino Rex Galliae ita, vt de hoc Principum Germaniae animo gratias ageret, & excusatione vteretur, si quid aduersi protestantibus accidisset.

§. XVI.

Adornatis igitur nuptiis Parisiensis, vbi conuiuales fabulae Colinius & religio, cupediae ciborum, hominum dilacerata corpora, potulenta denique cruores nefando modo profusi erant: quibus quidem nuptiis nullas crudeliores vidimus vnquam, nullas audiimus: iussus est Schombergius rem nuntiare Germanis Principibus, & quidem inprimis Saxoni, vt leuaret nimirum facinus Regis, & culpam in partes verteret. (t) Erat autem alia adhuc causa legationis; namque Andinus Poloniae regnum expetebat, inuito quidem Imperatore: huius igitur consilia intervertere legatus debebat. At videte pietatem Augusti. Nam quantacunque etiam prudentia, quantisque argumentis Schombergius caedem excusaret, ille consequi ab Augusto non poterat, vt plenius crederet, hanc rem a Rege ad euertendos reformatae religioni addictos non mandatam, & a Ducibus Guisianis effectui datam fuisse. Cum primum enim Caesaris legatus Dresenam veniret, vt ageret idem pro Ernesto, Maximiliani filio, negotium, & sua auctoritate perficeret, vt Andinus transitu per Germaniam in Poloniae regnum prohiberetur: Schombergius Lipsiam concedebat, ne esset Caesaris auctoritas, quam Regis Galliae apud Augustum maior. A vero hoc

Civ. in bel. g. i. u. tem.

(t) Thuanus l. LV.

tempore rem ex voto non perfecit, imo hoc tantum perfecit, ut Augustum in conuentione cum Caesare incunda cessabundum redderet. Fama enim, teste Thuano l. c. percrebuerat, Augustum ad Andinum in Poloniam properantem sua parte reprimendum fidem obligasse; & decem millia equitum cum stipendio in quinque mensibus pollicitum esse; fide vicissim a Caesare accepta, si filius Ernestus regno potiretur, fore ut Germaniam, aliasque Borussiae ciuitates, ab Imperio auersas, nec non Liouoniae eam partem, quam Poloni haud ita pridem iuris sui fecerant, Germanico Imperio restituant. Quare hic quidem legati Gallici labor ad firmandum foedus valuit.

§. XVII.

Monlucius autem, alius Regis Galliae legatus in qua causa Polonica facile primus, compositis quam optime pro Andino in Polonia rebus, com meatum per Germaniam pro Rege nouo a Caesare & Principibus imperii desiderauerat, neque tamen impetrare potuerat, causantibus nempe ipsis vtriusque dissensum: Et Caesarem quidem, quod hoc sine suffragio Principum facere non posset: Principes contra se prohibente Caesare, id iniuste concessuros esse, ostendebant. Alia igitur ratio itineris ineunda erat. Negabat proinde Monlucius, hanc rem satis dignam esse, quae coniunctionem inter Caesarem & imperium, & vtriusque regni Principes dirimeret: ita oportere de aliis iudicare, ne alterius offendamus virtutem. Nec vero deduci a suo proposito potuit, sed in viam se dedit, & ad Electoris peruenit terras. Ita necessitas excogitauit excusationem, promo-

§ (19) §

promouitque proficiscendi studium. Tamen hae actiones leuitatis & audaciae paene ipsum conuincunt. Vt primum enim Lipsiam ingressus cum aliis delegatis Gallicis esset, res Gallica videbatur inferior, & Augustus nunciari ipsis iussit; mirari se, (u) cur sine impetrata venia, Caesarisque accepto responso iter per Germaniam suscepissent: mandatque insuper suis, vti legatos quidem honeste accipiant, vrbe tamen exire non patiantur: quod a senatu oppidano nunciatum legatis est. Verum Monlucius exeundi & vias, & varias excusationes facile inuenit: & ita post triduum, nullo magno opere prohibente, Lipsiam reliquit.

§. XVIII.

Alia ex re satis percipitur amicitiae inter Electorem Saxoniae & Galliae Reges vinculum. Id autem erat in cura Augusti pro rebus Gallicis, vbi sibi certum legatum, qui in Gallia negotia conficeret, ad hoc imprimis opus deligebat. Is enim Languetus fuit, qui ex quiete sua ad legati in Galliam munus euocabatur, & aliquoties de salute Galliae tractans, in illo regno versabatur. Cum enim post mortem Henrici Regis coepisset ibi adfulgere maior spes libertatis in religione, quam antea, per ipsum Elector hortatus est aliquoties Reginam, matrem Regis, Regem Nauarrae & Conostabilem, vt cauerent, ne se opponendo voluntati diuinae, accerferent sibi mala, in quae postea se & regnum illud, alias florentissimum praecipitarunt.

C 2

Missus

(u) Thuanus lib. LVI. & Tobias Heidenreichs Leipziger Cronicke.

Missus deinceps est ob alias causas ad Regem Carolum, cum adolescere coepisset. Ut passim ex epistolis eius constat.

§. XIX.

Ad hanc porro classem, quoniam ad tempora Augusti spectant, res Io. Guilielmi, quas pro Rege Galliae confecit, referendae sunt. Huius enim omnino ratio habenda est in exponendo Saxoniae statu, & ita magis, quod nomen huius Principis tam illustre fuit, ut fortuna & belli peritia immortalem illum statuerit. Et hic quidem nemini obscurum est, quantum hic Princeps Galliae regno, imprimis laboranti, subsidium attulerit, quantumque in Galliae bellis effecerit. Ita etiam, ut Rex officiorum & meritorum huius exteri Principis memor, non dubitauerit, Ioan. Guilielmum magnis beneficiis ornare. Donavit enim illi, vel si mauis, mercedem magni laboris bellici dedit Ducatum Chatillionensem, literisque potestate publica consignatis, hanc donationem aeternam esse voluit. (x) Non autem hoc sane nouum, siquidem illustriora scimus. Namque Otto, Ruperti filius, gratia singulari Imperatoris Arnulphi curam, Regnique Gallici titulum consequutus est. (y)

§. XX.

Verum quid in Galliae regnum amicitiam? nonne, qui armis utitur, hostis est, qui de superato hoste laetatur, inimicus? At vero notum est, Augustum cum Mauritio fratre ad Caroli V. gloriam cum Gallis signa-

contu-

(x) Mulleri Annales. (y) Peccenst. l. c.

§ (11) §

contulisse, & apud D. Victorinum (z) reportasse, quod esset ad lauream satis. Quæri a Wittekindo II. posset, quibus rebus permotus, oppugnauerit Godofredum, Daniae Regem, quo ipso animo tam propinquum sibi, qua denique mente Wilzas, Sorbas & Vandalos aggressus fuerit? (a) & responsio erit: propter summum erga Caesarem amorem & obsequium. Atque exinde quasi conficitur, quod Augusti cum aliis amicitia inuito Caesare esse non potuerit, nec stare cum Imperii Germanici detrimento. Praeterea hanc rem longe aliter adducimus, quam ut ad ea Augusti tempora, de quibus in primis hic sermo est, referri possit.

§. XXI.

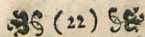
Sed quoniam haec productiorem & immoderatus excurrentem facerent dissertationem; nostrum est, quo plura habemus, quae Rex Nauarræ cum Augusto tractauit negotia, interpretari, ut facilius tum huius Regis, tum Electoris Saxoniae aequitas, tum utriusque religionem tuendi ardor expectationi nostrae satisfaciat. Cum enim in omnibus causis grauioribus, quas Reges inter se agunt, commoueri soleamus vehementius; tum maxime in causa religionis, ita nos multa mouent, ut, quantum res nostra familiaris admittit, ad eam rem cogitandam, tantum temporis libenter impendamus. Quae cum ita sint, nobis tempore Augusti argumenta non desunt, quae animum attendere possunt. Huius autem causae difficilius est initium, quam exitum inueni-

C 3

veni-

(z) Eliae Reusneri Geneal. Wittek. Mencius l. c. (a) Pecenstein, l. c.

venire. Namque memoria tenet posteritas, qua Rex Nauarrae, Henricus, religionem Protestantium cura atque virtute, quo consilio, quibus denique opibus & copiis contra abstrusas Pontificiorum insidias, aduersus se vndique instructas, feliciter defenderit. Captus modo non esset tunc, vbi corona splendorque regni Gallici religionem ex circulo turbare videbatur. Tam florens enim fortuna temporumque munera efficiebant primum, vt de religionis veritate neque negaret, neque aieret; deinceps vero eam amitteret, penitusque ciuraret.

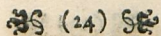
§. XXII.

Ante id tempus, anno nempe MDLXXXIII, cum languidum religionis protestantium corpus, secum ipso discors, intestino flagraret odio, vbi & membra opinionum dissensu ab inuicem discrepant, doctoresque multa ieiune & exiliter, immo litigiose nimis disputarent, ac vniuersa corruere viderentur: Henricus, religionis tutor esse voluit. Itaque legationem in Angliam, Belgium, & ad Germaniae Principes imperauit, & continuo Iacobum Segurium Pardallianum, reformatae religionis hominem delegauit, atque negotium vt optima ratione conficeret, iussit. Hi legati vestigia per multam Germaniae partem impresserunt. Omnium autem factorum prolixa esset enumeratio, & a nobis remota. Loquuti multa de religione sunt, disputarunt de Coena Seruatoris, nosque in hoc fidei capite parum a reformatis differre, optime demonstrarunt, si potest exacta inter coelum & terram inueniri

similitudo. (b) Nos sane cum ad praeteritorum temporum recordationem animi excitemus, & ad veteris aevi spatia cogitatione decurramus, ad Carolum M. Imperatorem & Gallor. Regem ascendimus; qui cum Wittekindo Magno in religione negotia habuit, huncque a cultu gentili ad Seruatoris doctrinam ducere conatus est. Multa in illo bello singularia cognoscimus; sed nil est admirabilius, quam constantia Wittekindi, & ante conuersionem ad fidem, & postea. In his igitur cum Augusto componi potest, qui acceptam a maioribus doctrinam LVThERI constanter retinuit, neque vlla re ab ea dimoueri potuit. In Caroli insuper negotio putat illustris Schurzfleischius, (c) praetextatam ab Imperatore fuisse religionem, dominandi autem libidinem veram fuisse causam. Pari modo Nauarrae Rex religionem forsitan vrgebat, & dominandi cupiditas consilia dabat. Sed quoniam Saxonis recentioribus rebus lucem adferre volumus, vtut & haec in hac parte, obscurae non sint, addimus: venisse legatos, (quod ex Henrici mandato primo loco facere debuissent, (d) ad Augustum: vbi operosius paullo difficultatibusque impeditum se negotium suscepturos esse credebant: praecipue, quod Septemuir Caluianis male cupere videbatur. In Augusti igitur regionem conspectumque cum venissent, accepti magna gratia sunt, neque eorum neglectum negotium. Et Elector, communicatis ita cum reliquis Principibus sententiis, in colloquio de hac

(b) Thuanus l. LXXVIII. (c) in dissert. de Wittekindo.

(d) Thuanus l. LXXVIII. Peiferi Ep. CXIX.

de hac re commune consentit, curamque plurimam promittit. Haec tamen legatio tantum abfuit a felici successu, ut potius multiplicatis in Gallia turbis, infectis rebus domum redierit.

§. XXIII.

Ad Augusti nominis gloriam, quam erat apud hosce Europae Reges consecutus, cumulum addidit ELISABETHAE, Angliae Reginae amicitia, eademque talis, quam vellem, quamque deberem pristino more adumbrare. Erat sane haec Regina in isto rerum omnium fastigio constituta, ut illius coniunctio amicitiae Regum amplitudinem illustrare videretur. Tanta enim mansuetudo, tam inusitata, inauditaque in foeminis prudentia, tam denique incredibilis sapientia, miraculo multis erat. Namque, ut multa alia transliamus, religionem tuendi studium inprimis adducimeretur: quippe quod eam fecit, ut comparari cum Augusto posset. Hic enim Lutheri doctrinam dignum opus, in quo omnes nervos regiminis industriaeque suae contenderet, existimabat.

§. XXIV.

In religionis opere longe antiquissima & detestabilis est consuetudo, quae doctores saepe vesano quodam impetu impellit, ut rerum novarum cupiditate, inducti, secessionem ab aliis faciant, & multis persuadent, ut in novas suas opiniones descendat: contententes, salutare esse, quum hac opinione a reliquis differrent, in aliis articulis sub communi religionis nomine latere. Idque tempore Augusti hoc facilius evenit,

§ (25) §

uenit, quo religio nostra non ita pridem ab erroribus Pontificiorum emundata erat, & vniuersa adflata premebatur: vna quidem ex parte ab hominibus, qui latenter Calvinianorum dogmata disseminabant: altera ex parte a viris, qui opinionum quarundam dissensione a vero canone discrepabant: tertia, qui boni quidem erant, neque tamen sibi a scriptis vehementioribus temperabant, & nimis acerbè aduersarios habebant. Qua de causa Augustus, pacis cupidissimus, dolore adficiēbatur. Pro multitudine igitur hominum aduersariorum & grauitate rerum, auctoritate sua publica suppressendos hos, bonosque in sententia confirmandos esse, arbitrabatur. Constituit igitur iis, quae ad paciscendum pertinerent, prospicere, & theologorum piōrum iustum numerum deligere, eosque religione adstringere, vt sine studio dissentionis & partium, veram rerum diuinarum sententiam dicerent & laborarent, vt res ad concordiam adducatur: quae deinceps concordia ante Principes, consiliarios, aliosque multos theologos anno MDLXXX pronuntiata est.

§. XXV.

Ea res, vt est aduersariis publice communicata, multos aegre habuit, fecitque, vt illi hanc concordiam improbris sententiis confixerint. Impugnatam in Germania concordiam aduersa apud externos iudicia ferui oportebat. Aperiebatur hac re Angliae Reginae via, quam premens, putabat, hoc ipso nouam credendi formulam, aequè illa Carolo V. exhibita plane diuersam, concinnatam esse. Idque cum aliter sibi persuadere non posset, per legatum Robertum Belum, tum ad

D

Augu-

§§ (26) §§

Augustum, tum ad coniugem eius litteras mittit, vt ab Augusto ad veram huius foederis notitiam perueniret: simulque caueret, ne forte quid in regii nominis detrimentum & dedecus fieret. Augustus, qui gratia & auctoritate apud Elisabetham plurimum poterat, & bonitate causae nitebatur, quod controuersiae nonnisi hac ratione componi potuissent, & inprimis Angliae Reginam bene de hac re sentire vellet: ad literas respondet, & longa epistola rationes, consilia, & omnia, ad totum negotium spectantia, idque cum primis, in quo pretio & honore regia apud se dignitas sit, & fuerit, transcribi per Peiferum mandat, vt ex Epist. XIV. & XV. patet.

§. XXVI.

In hisce igitur religionis turbis & infinitis quasi conflictibus, Augusto non tam cum subditis ciuibus, Schüzio, Cracouio, Crellio, Pierio, aliisque controuersiae graues videbantur, cum praesertim hi in manu sint Imperantis, & poenas aut praesenti morte, aut exilio vt dependeant, cogi possint: ipsa etiam prudentia & auctoritas furorem infringat. Ast res erat Electori cum Regibus. Omisissis enim illis, qui Papae auctoritatem sequuntur, hic Angliae Regina instabat, vrgebat, insectabatur: quae etiam post fata Augusti cum Saxonia rem habebat, ac praeter alia negotia inprimis religionis tractabat, & res ab Augusto inceptas continuabat: quod apparet ex hac epistola, quam propter aliud etiam argumentum a nostro non absimile, communicamus, & forsan primum in lucem emittimus, quaeque, ab Elisabetha ad Fridericum Guilielmum scripta, ita se habet:

EPISTO-

EPISTOLA AD FRIDERICVM GVILIELMVM,
Electorat. Saxoniae Administratorem,
(Tit.)

Post Illustrissimi & nobis multis nominibus coniunctissimi Principis, Christiani vltimi, Ducis Saxoniae immaturum obitum; non potuimus non vt par erat, pro doloris magnitudine, qua de talis ac tanti viri & amici tam nobis addicti amissione adfectae sumus, ad Clementiam Vestram ea scribere, quae & vetustissima inter regnum nostrum & Saxoniae Ducatum coniunctio & praesentium rerum perturbatus status summe requirebat. Hoc vero tempore, cum ad eius Christiani, Illustr. Ducis interitum; Ducis etiam Io. Casimiri mors, velut inexpectatus malorum cumulus accesserit, eiusque nepos Fridericus, Elector, Comes Palatinus Rheni, statum nondum propter nouitatem confirmato, multorum vicinorum Principum circumstrepentibus minis (vt audimus) deuexetur: pro ea, qua de republ. Christiana, & Euangelicis ecclesiis reformatam religionem profitentibus contra tyrannidem papalem cura tangimur; facere non potuimus, quin de nostro in iis rebus iudicio, cum ad Clementiam Vestram, tum ad alios Imperii Principes, qui nobis idonei visi erant, accurate perscriberemus. Fama enim ad nos perfertur, id moliri aliquot circumuicinos Principes, vt quanquam Illustris Comes Fridericus annum iam decimum octauum attigerit, illo tamen inuito curator imponatur, tum etiam id agi, vt religio multos iam annos in illis locis multa cum tranquillitate vsurpata stabilitate sua.

D 2

mute.

mutetur. Hae res, quantum malorum cūsum non solum in Imperii Germanici statum; sed & rempublicam totam christianam inuecturae sint, vel caeci etiam videre possunt. Nam ut de posteriori primum scribamus, quis illud non videt, Romanum Pontificem, omnesque Pontificios id semper egisse & agere, ut Euangelii professores quoscunque, qui papale iugum ac tyrannidem ex aequo excusserint, inter sese eos mutuis similitudinibus committant, arrepta ab eorum in nonnullis dissidio occasione, cui tum vafre ac subdole fomitem illi accendunt, ut, nisi nos cautius in eorum vitandis insidiis geramus, nostraque culpa diuisos, facillime suppressuri sint, quos coniunctos laedere ne sperare possunt. His illorum partibus ac fallaciis ut mature occurratur, summe nobis omnibus, qui papale iugum excusimus, prouidendum est; quod ira demum fiet, si de R. Pontif. iniusta tyrannide consentiamus, & quaestiones nonnullas, ut ita dicamus, scholasticas, dormire sinamus, quae a seditiosis quibusd. pontificiorum flabello excitatae sunt, ut istarum opinionum dissidio distracti, illis ad extremum praedae simus. Praeclare igitur optimus Princeps Christianus, pie memoriae; Dux defunctus in prouinciis suis de Eucharistia quaestiones exagitare noluit, idemque in hac nostra Ecclesia Anglicana curauimus, diligenter obseruari, ne nostris inter nos disensionibus communibus inimicis ludibrio simus. Hoc quidem exemplum. Celsitud. Vestram prudenter sequi, valde exoptamus, ne in varias partes distracti iucundum illis spectaculum, nostris digladiationibus praebemus. Cum igitur multis modis ad nos iam diu perlatum sit, vehementer id a

§§ (19) §§

id a nonnullis Principibus supra modum vrgeri, vt im-
 posito Illustrissimo Principi, Friderico Comiti Palatino
 curatore religionis & ecclesiarum status in istis locis
 quiete constitutus perturbetur : Euangelicis omnibus
 Principibus summa ope euitandum est, ne hanc rerum
 innouationem introduci patiantur, quae sine dubio
 maximum vtique incendium excitabit. De nobis qui-
 dem hoc verissime adfirmamus, eam inter nos & Pala-
 tinos Rheni Comites ab arctis vsque temporibus ami-
 citiae necessitudinem intercedere, vt huius Illustrissimi
 Principis, qui nunc eum Electoratus gradum obtinet,
 iniurias pati nolimus, sed eas, tanquam nobis ipsis il-
 latas interpretaturi simus. Ideoque Clementiam,
 Vestram inprimis, tum alios etiam Principes Imperii
 hortamur, vt ad praesentem & dignitatis & religionis
 statum tuendum auxilio adesse velitis, ne his rebus ne-
 glectis tale vulnus ecclesiae christianaе infligatur, quod
 facile deinceps curari non possit. Nam quod ad cu-
 ratorem Illustrissimo Principi dandum attinet, omnes
 norunt, curatores inuitis dari non solere; praesertim
 cum id aetatis sint, eaque ingenii maturitate, vt rebus
 suis praeesse posse soleant, tum etiam exemplis plu-
 ribus rerum gestarum & constitutionibus Imperialibus
 praeclare sancitum est. Cuius etiam rei, vt permulta
 in Electorum familiis exempla produci possunt, &
 Ludouici, huius Palatini Comitis patris testamento di-
 fertis verbis est constitutum : nobis certe haec de cu-
 ratoria potestate quaestio moueri videtur, vt per spe-
 ciem imponendi curatoris, religionis forma recte con-
 stituta, a longo iam tempore stabilita, permutaretur, vel
 euertatur funditus.

D 3 His

His igitur technis & machinationibus Excellentiam Vestram obuiam ire, pro ea, qua pollet auctoritate vehementer oramus, vt huius Iuuenis, optimæ spei Principis, gubernandi consilia, (nulla facta mutatione) pacifica & tranquilla sint, ne res semel infeliciter commotæ maximorum motuum & malorum edant incitamenta. Quod cum Excell. Vestram tam promotua Ducatus Saxonix & Palatinatus coniunctione & veteri principum necessitudine, quam pro religionis & ecclesiæ reformatarum cura facturam libenter confidimus, tum illud etiam ab eadem summis viribus contendimus, vt quæstiones illas haud vtilis aut necessarias, quibus ecclesiarum reformatarum vnitas contra papatum discinditur, per Ducatum etiam Saxonix conspire faciat, vt potius cum pontificiis, qui veri sunt hostes ecclesiæ, communi consensu vnanimiter depugnemus. Quia in re pontificii serendis inter nos discordiis nimium sibi placeant, & suarum versutiarum laeto successu quoque triumphent: Excell. Vestram toto pectore oratam volumus, vt D. Crellii, defuncti Ducis Cancellarii, qui egregiam, & fidem ei, dum viueret, & operam nauauit, & nunc in custodia longo tempore detinetur, rationem habeat, vt nostris precibus pristinae libertati restituatur, ita, vt nulla occasio per eum in posterum detur, perturbandi status ecclesiæ in eo Ducatu. Quod etiam non minori studio pro Doctore Pierio, Sacrae Theologiæ in Wittenbergensi Academia Professore, efflagitamus. Quibus in rebus, si, quod sperauimus, Excellentia Vestra nobis gratificari voluerit, intelligent pontificii hoc exemplo, non tam

§§ (31) §§

tam acriter, quam illi cupiunt, propter qualemcun- que opinionum diuersitatem nos odia inter nos exer- cere, sed ea facile, vt inter fratres, deponere posse, vt communi consensu iniustae earum tyrannidi obui- am eamus. Hoc, vt publicae reformatarum ecclesi- arum vtilitati cessurum est, ita nobis erit summe gra- tum. Ita Clementiam Vestram recte valere ex animo optamus. Datae e regia nostra Grinuici, die men- sis Iulii xxvii. Anno Domini clō lxxcii. Regni vero nostri xxxiiii. Vestra bona Consanguinea Elisabetha.

§. XXVII.

Angliae Regina litteras mittebat ad Annam, Au- gusti coniugem, quia sciebat, illam multa apud mari- rum ad persuasionem posse. Probatum, laudabileque est inter reginas foeminas litterarum commercium: sed putemus, has litteras casu, vel amicitia impulsante missas esse? Sane ex his, quae sequuntur, aliud et- iam adparet. Annam enim consiliis priuatis non raro interesse, & multas subditorum ciuium res, vt eo- rum inopia leuaretur, ad Augustum prudenter deferre, Regina audiuerat. (e) Hoc etiam Calvinianorum par- tibus addicti aduertentes, homines versutos ad Ele- tricem subornabant, qui se ingererent, suamque do- ctrinam sensim & sine sensu in aula propagarent. Quae, si ita se habeant, iccirco ab Elisabetha ad An- nam missas fuisse litteras, videmus, vt haec maritum ad Reginae partes & vtilitates traheret: Verum re- sponso.

(e) Wilke Nepos.

sponsio Ep. XVI. contenta in mariti litteris adeo fundatur, vt in omnibus cum illis concinere, neque etiam verbis admodum discrepare videatur.

§. XXIIX.

Quae sunt autem munera porro, quae Reginam Angliae & Saxonem copularunt? negotiationis. Quanto enim grauiores & illustriores erant res religionis, tanto periculosior hic de priuilegiis ciuitatum Hanseaticarum in commerciis videtur ratio; quae fortunam ciuitatum Hansae ita occidit, perinde ac si inter necino bello certassent, idque Reginae odio. Inuiti tamen facimus, vt hoc verbum de summa inter mortales Regina vsurpemus. Sed sunt haec ex historiis probanda. Londini nobile erat Hansae Teutonicae emporium, cui ab Henrico Rege priuatae leges irrogabantur, & a quatuordecim Regibus auctoritate longa roborabantur, vt ex diplomatae MCCLXVIII. dato ad Hamburgenses inprimis spectante, & a Lambecio postea edito, clarum est. (f) At vero tempore Eduardi VI. adflicta earum fortuna est, regnante Maria, restituta quodammodo; Elisabethae vero diebus paene euersa. Regina enim putabat, hanc societatem in Anglia non sine intertrimento mercatorum Londinensium florere, sed his damnum fieri; inprimis cum socii vi priuilegiorum leuiora omnino stipendia pensarent, qua re de sanguine Angliae quasi detraheretur: propterea ista priuilegia rescin-

(f) Lamb, rerum, Hamb.

rescindere, reuocare leges conabatur. Neque enim ab hoc instituto intercessione Imperatoris, neque vllis rationibus dimoueri potuit. Quibus rebus Caesar, Rudolphus II. reliquique Imperii Principes consilium iniere aliud, & vim vi repellendam, ac mercatores Anglicanos ex nostris emporiis eiiciendos esse statuerunt. Quae res tamen postea ansam dedit, vt varia scripta aculeato quidem stylo vtrinque missa fuerint. Euoluantur hac de re *Cambdeni Annal. Ang. Chytraeus, Hagemeyerus de foedere ciuitatum Hanseatic. & Kirchmeyer. de inauspicato civ. Hanseat. egressu c. III.*

§. XXIX.

Quorsum autem haec, & vnde copulatio rerum cum Saxonia & Angliae regno? vt intelligamus sequentia. Namque praeterea, quod Imperator deinceps negotium hoc ad Electores detulerit, & consequenter Saxoniae Elector sententiam suam conferre debuerit, videmus ex Epistola nostra XVIII, quod iam antea in eodem negotio Elisabetha litteras ad Augustum misisset: quibus queritur, interdictum ab Augusto promulgatum esse, quo mercatoribus Londinensibus vsus commerciorum in Germania denegatus fuerit. Verum Augustus hoc praecise negat, quamuis dissimulare non possit, ad se delatum fuisse, mercatores Anglicanos suis negotiationibus & pretio, quo fere in immensum merces onerarentur, efficere, vt Germaniae haut leue damnum iniungatur.

§. XXX.

Caeteroquin magnam inter Angliae Reginam & Saxoniae Electorem intercessisse amicitiam, ex variis

E monu-

monumentis, inprimis ea benevolentia clarum est, qua Regina merces ad Electorem spectantes sine vectigalibus euchi voluerit, & rogata concefferit.

§. XXXI.

Expositis itaque officiis quibusdam, quae fuerunt inter Reginam Angliae & Augustum: deinde de coniunctione & commercii Regni POLONIAE dicendum est. Quorum ratio est duplex: namque Saxoniae Elector aut beneficia regno Poloniae tribuit, aut ab ipso pro aliis accepit. Illustre est hoc posterius officium, & vtile, praesertim quod illud de magna Saxonicae & Brandenburgicae potentissimae domus amicitia loquitur.

§. XXXII.

Ducatus Borussiacus habebat tunc Principem, & corpore & animo male adfectum, qui grauiora Ducatus negotia adeo non sustinuit, vt potius confusa, perturbata & permista viderentur plurima. Curator igitur his rebus praeficiendus erat, isque talis, qui maiorum prosapia & generis nobilitate, ac denique prudentia eas reficere posset. (g) Deligitur hunc in finem Georgius Fridericus, Marchio Brandenburg. Hoc facto, controuersiae statim de feudo existunt, alique articuli a Rege Poloniae adduntur, qui Marchioni probari vix poterant. Proinde Georgius Fridericus neque hanc rem profus negligendam, neque etiam ferro & vi agen-

(g) videatur inter multos alios Christoph. Hartknochs alt und neu Preussen, part. II.

§§ (35) §

agendam esse censebat contra eum, qui beneficium tribuerat, magnaue sua potentia timendus erat : hinc optimum factu arbitrabatur, si interuentu Principum, eorumque talium, qui auctoritate apud Stephanum, plurimum possent, rem conficeret. Atque hunc in primis esse Augustum, ipsi notum erat. Isto probato consilio, nactus nempe idoneum defensorem, Georg. Fridericus legatis Augusti stipatus, in Poloniam contendit, aqae Rege, Saxone quidem adiuuante, nihil non consequitur. Quem deinceps fauorem a Rege Poloniae Marchioni exhibitum, Augustus multis modis augere studet, prout ex Epist. Peiferi XXII. . . . XXVII. apparet.

§. XXXIII.

Quae sunt autem vicissitudines rerum, & inclinationes tranquillorum temporum, has Stephanus cum primis cum Mosco sensit: quae tamen bella eo minus attingimus, quo longius a Saxoniae negotiis curaue Electoris abfuerunt. Id autem, quod notamus, est illud momentum, quod Thuanus l. LXXII. obseruat. Regem Stephanum bellum antea susceptum anno MDLXXX. persequi voluisse, & in re pecuniaria procuranda, & militibus conscribendis, toto pectore incubuisse. Ad Augustum vero ante alios Principes, vt potentissimum, beneque nummatum, legatos suos dirigit, expositaque victoria praecedentis anni, praesidia poscit; ab Augusto impetrat, dum tantum pecuniae, quantum per temporis breuitatem exigi poterat, Regi mutuam dat, interpositis nimirum literis obligatoriis, quae continentur in Epistolis nostris n. XXXI.

E 2 & seq.

& seqq. Neque etiam consilio, aliisque ad bellum continuandum subsidiis Regi deest Augustus, sed optimos milites, qui per multos annos omnes militiae artes edocti fuerant, commendat, & victorias gratulatur.

§. XXXIV.

Venimus nunc ad nobilissimum cum DANIAE regno commercium, quoniam id ad institutum nostrum egregie facit. Et copulatio quidem antea inter Daniae Regem & Saxoniam inprimis domum erat facta, secundum quam res religionis, Regis Ferdinandi electio, aliaque (h) Imperio Germanico vtilia custodienda erant. Quod, cum Augusti Electoris antecesserit tempora, mittimus & putamus, id animum Augusti praeparasse quasi, & ad aliud cum regno Daniae vinculum inuitasse. Wittekindus nempe ducebat vxorem Geuam, natam Daniae Reginam, Godoffredi filiam, vt hac coniunctione labascentem, & prope cadentem Saxonum potentiam fulciret. (i) Et Saxonia illo tempore cum Dania iterum per matrimonium copulabatur, cum Augustus Annam, Christiani III. filiam, duceret: cuius coniugii Deus ipse auctor fuit. Productior etiam in felicitate matrimonii huius describenda foret oratio nostra, nisi id plurimis notum esset. Quapropter hoc tantum amicitiae munus adiciamus, cum Fridericus II. Daniae Rex, (k) vna cum fratre Duce Magno & matre, Augustū amicitiae causa visitans, prope
Lipfiam

(h) Hortled. Ursachen des teurfschen Krieges, lib. VIII. c. II.
(i) Peccenstein l. c. Ioan. Henr. Bœcler de Wittek. M.
(k) Heidenreichs Leipz. Chronicke, p. 152.

§ (37) §

Lipsiam magnifice ab Electore exciperetur, ac bene deinceps haberetur.

§. XXXV.

Quod erat officium dati promissi, descriptis paene omnibus Europae Regibus, nunc Sebastianum, LVSI-TANIAE Regem, non habito quidem Regum ordine, in proscenium adducimus. Cuius mentionem iniiciendi nobis causa est & incitamentum, Regis in exteros homines animus, & Iesuitarum natura, sine qua nec dici hic quicquam potest, nec demonstrari. Isti enim homines neglecto ut plurimum vero Dei cultu, cum sint tacitis flagitiis ac sceleribus inquinati, religiosi videntur, si sanctis sermonibus, si habitu ad speciem sanctitatis composito incedant. Nihil magis proficentur, quam Papae auctoritatem, bonaque & mala cum huius consensu & convenientia metiuntur; totosque vitae actus disponunt. Et quoniam hanc auctoritatem apud Principes potissimum valere, Pontificis Romani interest, ad intima aulae penetrare laborant, manumque rebus gerendis publice admovent, tanquam partem regiminis laturi. Iidem maximum bonum iudicant diuitias, quas si civilibus artibus assequi non possunt, sanctioribus assequuntur, & usurpatione diuini nominis extorquent. Sed nec diffundamus nos multis: vnum huius rei testimonium porrigamus. Sebastianus enim pro nobis consistit. Namque ut refert saepius adlegatus Thuanus lib. LXV. Iesuitae in aula Lusitanica partem sibi in republica arrogare voluerunt: inprimis cum ex eorum nutu res tunc in aula

E 3 pende-

§ (38) §

penderet. Verum Aluarus Castrensis variis argumentis motus, Regi demonstravit, Loiolitarum rerum civilium imperitia factum esse maximum damnum. Namque conditis sumptuariis legibus commercium valde labefactatum, & vectigalia Regis multum immi-
nuta esse, dignis experimentis, vtut non optima mente docebat.

§. XXXVI.

Quocirca Augusto locus ad Sebastianum scribendi & conquirendi datus est. In suis enim litteris demonstrat, Iesuitas scrupulosa seueritate naues peruestigare, & in negotiatorum conscientias inusitato prorsus modo inquirere, liberumque omnibus aërem non nisi suae religionis hominibus quasi concedere. Id autem Augusti quidam ciuis, Cramerus, in Indiam iter parans expertus fuerat, Electorique perscripserat. De his enim testis abunde sufficiens est epistola Peiferi LXXXVIII.

§. XXXVII.

Poteramus iis, quae diximus, esse contenti: sed perlustrandi sunt ii, qui & nominis excellentia, & vsu cum Electore ad reges proxime accesserunt. Sic nominandus Sabaudiae Dux est, sic de Florentiae Duce dicendum. Quid igitur summus Pontifex, nomine Pius V, Cosmo I, Florentiae Duci, fecerit, & quemadmodum supra omnes eum Principes, inque regiam dignitatem collocauerit, non tantum ex plurimis rerum Italicarum scriptoribus notum est, sed passim etiam sermone quotidiano vsurpatur. Quaecumque enim tunc Papa adgressus fuerat, non inania erant, sed habebant

§§ (39) §§

bebant figuram & significantiam magnam, quorum vis Maximiliani maiestatem Caesaream obtenebrare, & Principes imperii aegre habere videbatur. Italiam enim non habere regem, nisi Caesarem, tunc dicebatur; & si haberet, haud sane a Pontifice Romano.

§. XXXVIII.

Hoc igitur facto Sabaudiae Dux putabat, se in deteriorem locum reiici, si ista Florentino eminentia concederetur. Namque summus ille rerum diuinarum sic dictus antistes Duci Sabaudiae praeter alia beneficia, id definiuerat, vt hic summo inter alios Italiae Principes loco stare deberet, ne excepto quidem Florentino. (1) Non videbat autem Sabaudus, quid coronaria in capite Hetruriae Ducis sibi vellet, qua sine dubio suae domus dignitas obfuscaretur. Rem igitur, vt non sine argumentis putamus, Caesari Maximiliano inquirendam proposuit, vt hanc Pontificis audaciam reprimeret, nouamque in regem creationem antequaret, & Imperii Romani Germanici auctoritatem vindicaret ab hominibus, qui iniuste aliquid contra eam tentarent. Quid quod hanc de nouo titulo causam Augusto communicauit, eiusque apud Caesarem renique proceres, auxilium contra vim suae dignitati illatam implorauit. Proinde Augustus multas litteras promissis replet, legatos mittit, & quoad potest, pro causa Sabaudica stat. Aliquando etiam legato, in aula huius Principis negotia tractanti varia imponit, vt, si forte noui tituli Ducis Florentiae mentio fiat, caurus sit, remque

(1) I. A. Crusii tract. de praeceminentia.

remque ad Imperatorem & collegium Septemvirale remittendam esse, respondeat: sine his enim interpretibus frustra disputari. vid. Epist. LXVII. in fine. Clarissimam autem lucem in hoc praecedentiae capite ministrare possunt Epistolae LXII. LXIV. LXV. LXVI. in primis autem LXVII, ubi Elector omnem controuersiae neruum tangens, his utitur verbis: *Cum autem Romanus Pontifex, qui Illustr. Mediceorum Ducum familiam maioribus titulis primus auxit, ipse litteris suis ad Seren. Sabaudiae Ducem scriptis liquido profiteatur, se non voluisse, immo nec cogitasse quidem vnquam, Seren. Sabaudiae Duci eiusque successoribus hac noua dignitatis concessione, qua Mediceam domum ornauit, quicquam praedudicari - - - & hoc amplius Ser. Hetruriae Dux in epistola, qua Ser. Sab. Ducis gratulatione respondit, manifeste contestatus sit, mutuam utriusque Principis amicitiam, atque parem amorem & fidem non pati se antecedere Seren. Sabaudiae Ducem, neque tale quicquam se vnquam in animum induxisse &c.* Quae verba hic exhibere placuit, quia de ista controuersia aperte loquuntur. Habere adhuc alia, quibus Electorem amici munera expleuisse, demonstrare possemus. Est finem laboris ponimus hisce terminis & verbis Peccensteinii l.c. *Augusto regnante Saxoniae arcum fuisse tempus.*

Vc. 2751. 8

ULB Halle

3

002 691 590

54

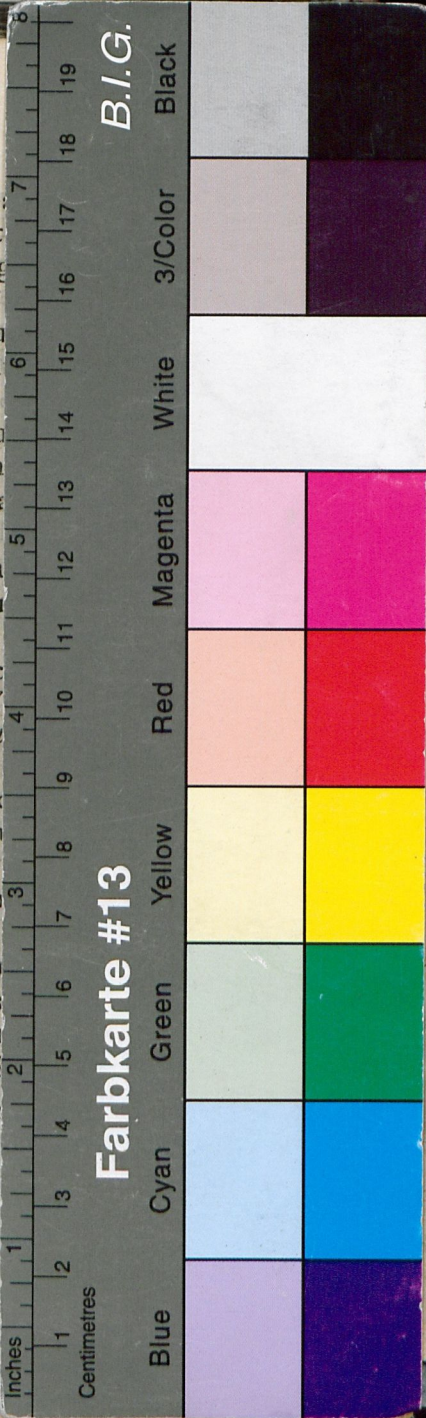
VD. 18

Reise ✓

M.T.

2457.
15 11

2. D. B. E. I.
RECTORE MAGNIFICENTISSIMO,
SERENISSIMO PRINCIPE,
GVILIELMO HENRICO
DVCE SAXONIAE, IVLIACI, CLIVIAE, MONTIVM,
ANGARIAE, GVESPHALIAEQVE, RELIQVA
DE
**STATV SAXONIAE TEM
PORE AVGVSTI**

A. O. R. MDCCVII. d. Decemb.

PVBLICE DISPVTABIT
SVB PRAESIDIO

M. FRID. GOTTHELF. GOTTERI

ALTENB.

RESPONDENS

GVILIELMVVS CHRISTIANVVS GEBHARDVVS

VVILDVNGA VVALDECKVVS

IENAE
AERE MVLLERIANO.